

Forgács Balázs¹

Kovács Jenő és Magyarország katonai stratégiája

Kovács Jenő rövid életrajza²

Kovács Jenő altábornagy az 1945 utáni magyar katonai gondolkodás jelentős személyisége, kiemelkedő hadtudósa volt. Az 1929-ben született katonai teoretikus jelentős karriert futott be a Magyar Néphadseregben: katonai pályáját 1948-ban önkéntes sorkatonaként kezdte, nyugdíjba 1988-ban, altábornagyi rendfokozatból vonult. Kutatásainak köszönhetően ismerte meg a hazai hadtudomány – többek között – a geopolitika és a geostratégia fogalmait. A többpártrendszer bevezetésének időszakában kutatásait Magyarország katonai stratégiájának kidolgozására fókuszálta. Tanulmányunkban ennek a folyamatnak a hátterét és torzóban maradt eredményeit vizsgáljuk.

Kovács Jenőt 1949-ben avatták tisztté. A Honvéd Akadémiát 1953-ban, a Szovjetunió Fegyveres Erői Vezérkari Akadémiáját 1964-ben végezte el. Tudományos kutatásai elsősorban a hadművészet kérdéseit vizsgálták. 1967-ben a Magyar Néphadsereg III. tudományos konferenciáján hazánk földrajzi adottságait és nemzeti érdekeit jobban figyelembe vevő katonai doktrína mellett foglalt állást.³ A magyar hadtudomány egyik első kandidátusaként is számontartjuk: *Ellentmondások a hadművészet elméletében az ütközet értelmezése körül. Az ellentmondások feloldásának lehetséges útjai, különös tekintettel a hadsereg találkozó ütközet megvívásának módjára*⁴ című kandidátusi értekezését 1969-ben védte meg. Az ebben leírtak eredményeinek értékét jelzi, hogy főbb megállapításait bemutató írásai a vezető szovjet és magyar hadtudományi periodikákban (*Vojennaja Müszl, Honvédelem*) jelentek meg, és a két évtizeddel később publikált, a magyar hadtudomány eredményeit reprezentáló

¹ Órnagy; egyetemi docens, NKE HHK Hadászati Tanszék; PhD.

² Kovács Jenő életrajzát bővebben lásd FORGÁCS 2009.

³ KOVÁCS 1995b: 192.

⁴ KOVÁCS 1969. Fellelhető az NKE HHK Kari Könyvtárában, könyvtári jelzet: KD 430:1.

gyűjteményes kötetbe is belekerültek.⁵ 20 évig tanított a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián (a továbbiakban: Akadémia) vezető tanárként, tanfolyamvezetőként és az Akadémia parancsnokának hadtudományi, majd első helyetteseként. 1973–1977 között a 7. gépesített lövészadosztály (Kiskunfélegyháza) parancsnokaként szolgált. Az 1970-es évek második felétől 1988-ban történt nyugállományba vonulásáig magas párt- és katonai vezetői pozíciókat (MSZMP KB osztályvezető-helyettes, személyügyi főcsoportfőnök, honvédelmi miniszterhelyettes) töltött be.

Kovács Jenő a szovjet hadtudomány mellett az 1970-es évektől tanulmányozta a nyugati – elsősorban az angolszász – katonai gondolkodást, valamint a geopolitika iskoláit. Nyugállományba kerülése után érdeklődése a hadművészet vezető területe, a hadászat, valamint a geopolitika és a geostratégia felé fordult. A rendszerváltás után megjelent publikációban hangoztatta, hogy a megváltozott politikai viszonyok miatt Magyarországnak önálló katonai stratégiára van szüksége. Annak hiányát pótlandó 1993-tól nagy ívű kutatási programba kezdett *Magyarország katonai stratégiája* címmel, amely bekerült az *Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások* közé.⁶ A kutatás eredményeit eredetileg négy kötetbe foglalva tervezte ismertetni, azonban 1996-ban bekövetkezett halála miatt csak az első három kötet látott napvilágot – kéziratos formában.

A hadászat kutatásának szükségessége Magyarországon a rendszerváltás időszakában

Kovács Jenő 1995-ben – az 1957–1990 közötti magyarországi katonai gondolkodást bemutató tanulmányában – rögzítette, hogy a jelzett időszakban „a hazai katonai gondolkodás mindvégig az ország külső feltételei változásainak erős hatása alatt állt, és e hatások kényszerítő körülményei közepette folyamatosan módosult”.⁷ Megjegyezte, hogy a belső feltételek (az ország javuló gazdasági helyzete, a hazai hadtudomány fejlődése) hatásai „lassabban, áttételesebben fejtették ki hatásukat és hosszabb idő alatt jutottak érvényre a katonai gondolkodásban”.⁸ A rendszerváltást megelőző időszak egyik legsúlyosabb problémájának azt tartotta, hogy – akárcsak a Varsói Szerződés többi tagállama esetében – Magyarországnak nem volt önálló katonai stratégiája, katonai téren passzívan teljesítette a kollektív

⁵ KOVÁCS 1987.

⁶ Az országos kiemelésű társadalomtudományi kutatások... 1993: 368.

⁷ KOVÁCS 1995b: 181.

⁸ KOVÁCS 1995b: 182.

védelem követelményeit.⁹ Bár az 1970-es évek eleje jól kimutatható önállósodást hozott a magyar katonai gondolkodásban, ezzel együtt „a magyar tiszt gondolkodásának terrénuma alapvetően a harcászat és a hadművelleti művészet volt”.¹⁰ Igaz volt ez az 1980-as évek második felére is, amikor Oláh István hadseregtábornok kezdeményezésére a nemzeti érdekek, valamint az ország belső viszonyainak figyelembevételével a hadseregfejlesztés új koncepciója valósult meg, immáron az országvédelem lehetőségeit is figyelembe véve.¹¹

Az 1980-as évek végére a politikai környezet változásai nagyban hatottak a hazai hadtudományra, így annak vezető, bár hazánkban kevésbé kutatott területére, a hadásatra is. Az 1989-ben írott, de „az eljárási folyamat során megakadt”¹² *A hadászat, a geostratégia, a katonai doktrína új irányzatának hatása Magyarországon honvédelmi rendszerére* című doktori értekezésében¹³ az akkor már nyugállományú Kovács Jenő kiemelte, hogy: „Új hadászati irányzatra van szükség, hogy a fegyveres erők a kor kívánalmainak megfelelően eleget tudjanak tenni a biztonság megváltozott viszonyai között feladatkörüknek. A katonai erők közvetett alkalmazásának hatásait tartom a jövőben követendő hadászat alapvető eszmei irányzatának.”¹⁴

E változásokat, azok szükségességét Kovács az ugyanebben az évben megírt tanulmányaiban is hangoztatta:

„Minek és hogyan kell megváltoznia? A jövőbe tekintő hadászatnak ez a legfontosabb kérdése. [...] Nyugodtan válaszolhatok erre a kérdésre meggyőződésem szerint úgy, hogy: ma a katonai erő közvetlen alkalmazása hadászatának kell megváltoznia. Hogyan? Úgy, hogy helyét a katonai erő indirekt hatásokra törekvő hadászata foglalja el.”¹⁵

Az 1990-es szabad választásokat követően hazánk 1991-ben kilépett a Varsói Szerződésből, majd a Szovjetunió szétesésével valóban független állammá vált. Ez tovább

⁹ KOVÁCS 1995b: 184.

¹⁰ KOVÁCS 1995b: 190.

¹¹ KOVÁCS 1994: 55, 57. A témáról bővebben lásd MÉSZÁROS 2020.

¹² KOVÁCS 1992: 56.

¹³ KOVÁCS 1989a. Fellelhető az NKE HHK Kari Könyvtárában, könyvtári jelzet: KD 484:1.

¹⁴ KOVÁCS 1989a: 191. Kovács Jenő értelmezésében: „A katonai erő közvetett alkalmazásának hadászata a korszerű biztonságpolitika fegyveres erők alkalmazását felölelő hadtudományi elmélet. [...] A katonai erő közvetett alkalmazása az ellenfél megsemmisítésére irányuló direkt hatású hadászattal szemben a politikai nyomás, vagy a nyomás alóli kibúvás, az attól történő megszabadulás eszköze.” KOVÁCS 1989a: 191–192.

¹⁵ KOVÁCS 1989c: 46.

erősítette a korábban megindult változásokat a magyar hadtudományban, amely gyakorlatilag újrafogalmazta önmagát. A diszciplína legfőbb kérdése az volt, hogy: „Milyen elméleti rendszer alapján lehetne újjászervezni a magyar honvédelmet?”¹⁶

Kovács Jenő a hadtudománynak – a fentiekből következő – nem művelt területére, a hadászatra hívta fel a figyelmet a Magyar Hadtudományi Társaság 1991. október 26-án megrendezett első országos tudományos konferenciáján elhangzott referátumában. Előadása elején rögzítette, hogy: „A nemzeti hadászatot nélkülöző hazai hadtudomány az utóbbi évtizedekben a katonatechnikai problémák felé fordult elsősorban.”¹⁷ Hangoztatta, hogy „Magyarország leendő új hadászatát” a hadművészeti tapasztalatok, valamint a geopolitikai és a geostratégiai tényezők figyelembevételével kell megalkotni.¹⁸ Ez utóbbi területek és a hadtudomány kapcsolata nem új keletű, hiszen amint Nagy Miklós Mihály is rámutatott, „a hadügy földrajzi meghatározottsága mindennapos katonai tapasztalat”.¹⁹ Ám ebben az időszakban a geopolitika és a politikai földrajz jelentős figyelmet kapott a hazai szellemi élet képviselőitől – és mivel „minden kor katonájának gondolkodása annyiban hordoz földrajzi jelleget, amennyiben társadalmáé”²⁰ –, így a hadtudósok, köztük Kovács Jenő publikációiban is.

A témát újszerűsége okán hazánkban az 1990-es évek elején még fogalmi bizonytalankodás is jellemezte, hiszen mást értettek a hadászat, és mást a katonai stratégia kifejezések alatt.²¹ A bizonytalankodás tükröződik Kovács Jenő a *Hadtudomány* 1991. évi 2. számában publikált *A hadtudomány és a hadászat kapcsolata*,²² valamint a *Magyar Tudomány* 1991. évi 9. számában megjelent *Hadászat és geopolitika*²³ című írásában is – megjegyzendő, hogy ez utóbbiban már szinonimaként használja a hadászat és a stratégia kifejezést.²⁴

A hadászat fogalmának értelmezése egyértelmű volt, bár jelentéstartalma a kor változásai miatt kibővült. Kovács Jenő egy 1991-es írásában rögzítette, hogy:

„A hadászat a hadművészet vezető területe. A hadászat hagyományosan közismert tárgya: a társadalom különleges állapota, a háború megtervezésének, valamint

¹⁶ NAGY 2006: 5.

¹⁷ KOVÁCS 1991a: 35.

¹⁸ KOVÁCS 1991a: 40.

¹⁹ NAGY 2006: 6.

²⁰ NAGY 2006: 210.

²¹ Bővebben lásd KOVÁCS 1990: 31; 1991b: 1072.

²² KOVÁCS 1991a.

²³ KOVÁCS 1991b.

²⁴ KOVÁCS 1991b: 1072.

az országnak és fegyveres erőinek arra történő előkészítése, illetve a háború idején a fegyveres küzdelem irányítása. Az utóbbi időben a hadászat már műveli a leszerelés, a haderőcsökkentés, az ellenőrzés és egy esetleges nagyobb háborúnak egy kisebb háborúval történő kiküszöbölése kérdésköreit is.”²⁵

A katonai stratégia szókapcsolat ezekben az években a ma már nemzeti katonai stratégiaként ismert fogalmat takarta, amely „[a] nemzeti biztonsági stratégiából levezetett, a katonai biztonsággal, a nemzeti katonai erő létrehozásával, fenntartásával, fejlesztésével, illetve alkalmazásával összefüggő hivatalos állami nézeteket tartalmazó dokumentum”.²⁶

A fogalmi problémák feloldása azonban megkezdődött: 1992-ben a *Stratégiaalkotás* című tanulmány első mondatában így szerepelnek a fenti kifejezések: „Az évezredekkel ezelőtt született katonai stratégia (hadászat) az idők folyamán sokat változott, s ma is vajúadásának újabb állomását éli át.”²⁷ Az 1995-ben megjelent *Hadtudományi Lexikon*ban ugyanilyen értelemben egy szócikkben azonban fordított sorrendben találkozhatunk e fogalmakkal.²⁸

Magyarország katonai stratégiája (Komplex kutatási téma)

A 63/1992. (IVA.) számú kormányrendelet Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások (OKTK) indítását rendelte el, amelyek célja: „Közvetlenül, valamint közvetve felhasználható eredmények révén – a kormányzati munka segítése.”²⁹ A beérkezett 672 pályázat közül 1993-ban 263 nyert anyagi támogatást, köztük 14 *Magyarország biztonságpolitikája* témakörében.³⁰ Kovács Jenő *Magyarország katonai stratégiája* címmel benyújtott pályázata is a díjazottak között volt.³¹

A kutatás megkezdése után majdnem két évvel, az 1994. november 24-én rendezett *A hadtudományi kutatások fő irányai az ezredfordulóig* című tudományos konferencián Kovács Jenő – a kutatási problémát mintegy sommázva

²⁵ KOVÁCS 1991a: 36.

²⁶ DEÁK 2008: 56.

²⁷ KOVÁCS 1992: 56.

²⁸ SZABÓ 1995: 434.

²⁹ Az országos kiemelésű társadalomtudományi kutatások... 1993: 363.

³⁰ Az országos kiemelésű társadalomtudományi kutatások... 1993: 367–368.

³¹ Az országos kiemelésű társadalomtudományi kutatások... 1993: 368. 480/1992. számú OKTK szerződés.

megfogalmazva – hangoztatta: „Magyarország hadtudományának jelenlegi gondjai abból fakadnak, hogy – történelmi körülmények folytán – az országnak nem volt önálló katonai stratégiája.”³² Kiemelte: „Véleményem szerint ma a hadtudományi kutatás főiránya [sic!]: a hiányzó ismeretvilág, a hadászat megteremtése [...]”³³ A téma kidolgozása komplex megközelítést igényelt, ezért a történelem (Ölvedi Ignác), a hadtörténelem (Dombrády Lóránd), a katonaföldrajz (Siposné Kecskeméthy Klára, Nagy Miklós Mihály) és a külpolitika (Bobvos György) képviselői is idővel helyet kaptak a létrehozott kutatócsoportban.

Kovács Jenő a kutatást korábban megjelent, a problémát felvető tanulmányaira építette, újonnan elért eredményeit folyamatosan publikálta a hazai folyóiratok hasábjain, és ezekről előadásokat tartott különböző hadtudományi konferenciákon. 1993-ban készült el az addigi kutatások kiindulópontját, célkitűzéseit és első eredményeit összefoglaló kötet, amelynek bevezetőjében a kutatócsoport vezetőjeként Kovács Jenő az alábbiakat rögzítette:

„Hazánkban a hadügy terén is elvileg új feladat megoldásának a szüksége merült fel. Tovább kell fejleszteni az ország szuverenitásának elnyerése után megindult stratégiaalkotás folyamatát. Ki kell művelni Magyarország teljes értékű katonai stratégiáját.

A történelmi körülmények alakulása folytán Magyarországnak nem volt önálló katonai stratégiája. A szabadságharcok rövid időszakai és a két világháború közötti szűk évtizedek képeztek ez alól kivételt. A történelemben előadódó vilálanásnyi időszakok azonban nem tették lehetővé a világszínvonalal lépést tartó s belső felismerésekre épülő magyar hadtudományi gondolkodás kifejlődését, stratégia meggyökeresedését.

Az önálló, magyar nemzeti stratégia szinte a nulláról indult el. A hadtudomány ismeretvilága teljesen hiányzik a nemzeti tudományok köréből. A stratégia gyakorlatában szerzett tapasztalatok is kezdetiek. A stratégiaalkotás folyamán most olyan dolgot kell megteremteni, amely korábban egyáltalán nem létezett, vagy csak elemeiben fordult elő.

A jól átgondolt és megvalósított katonai stratégiának sorsfordító szerepe van. Békében szolgálhatja a biztonságot, hozzájárulhat a háború nélküli élethez. Háborúban megteremtheti a kedvező béke feltételeit. A stratégia, ha jó a nemzet felemelkedésével jár, ha rossz a bukás, a romlás okozója.”³⁴

³² KOVÁCS 1995a: 58.

³³ KOVÁCS 1995a: 59.

³⁴ KOVÁCS 1993d. Fellelhető az NKE HHK Kari Könyvtárában, könyvtári jelzet: 585/1767. I.

A további indoklás után így folytatta: „A jelenből, illetve a közelebbi és távolabbi múltból származó tapasztalatok egyaránt a katonai stratégia kérdéseire irányították figyelmemet. Ily módon vált pályamunkám – akárcsak publikációim – témájává: MAGYARORSZÁG KATONAI STRATÉGIÁJA. [sic!] A téma terjedelme komplex kutatás alkalmazását tette szükségessé.”³⁵

Tudománytörténeti tény, hogy az eredetileg tervezett négy kötetből – Kovács Jenő hirtelen halála miatt – csak három készült el. Ezek tervezett tartalmáról már 1993-ban nyilatkozott a kutatócsoport vezetője. „A témaválasztás indokai tételesen a következők: Magyarországnak önálló katonai stratégiája nem volt. E téren kiérlelt tapasztalatai nincsenek. A katonai stratégia létfontosságú nemzeti ügy. A kutatás a katonai stratégia megalapozására irányul.”³⁶

A kötetekben rögzített kutatás célkitűzései az alábbiak voltak. Az első kötet célja volt „feltárni egy önálló kis ország – Magyarország hadászatának elméletét, stratégiája kialakítása módszereit”.³⁷ A második kötetben tervezték „értékelni az ország stratégiáját befolyásoló belső, illetve szűkebb és tágabb környezetében felmerülő külső tényezőket, körülményeket”. A harmadiknak lett volna feladata „felállítani a katonai stratégia hipotézisét és vizsgálni a megvalósítás feltételeit”, míg a negyedik tett volna ajánlásokat Magyarország katonai stratégiájára.³⁸

A mind elméleti, mind gyakorlati munkásságával nagy hírnevet szerző Kovács Jenő így zárta a kutatás ismertetését: „Végeredményben a magyar katonai stratégia elméleti alapjait kívánom megvetni. Megvalósításához azonban cselekvési programot is szeretnék adni.”³⁹

Az 1993-ban összeállított első kötet számba vette Magyarország katonai stratégiai elképzeléseit 1927 és 1938 között,⁴⁰ illetve 1944. január 1-jétől október 15-éig,⁴¹ valamint a Varsói Szerződés időszakában,⁴² emellett megtörtént a téma geopolitikai, geostratégiai⁴³ és hadtudományi alapvetésének megfogalmazása.⁴⁴

Az első kötet eredményeit Kovács Jenő a Magyar Hadtudományi Társaság 1993. november 17–19. között megrendezett II. országos konferenciáján is

³⁵ KOVÁCS 1993d: 9.

³⁶ KOVÁCS 1993d: 10.

³⁷ KOVÁCS 1993d: 10

³⁸ KOVÁCS 1993d: 10.

³⁹ KOVÁCS 1993d: 10.

⁴⁰ DOMBRÁDY 1993.

⁴¹ ÖLVEDI 1993.

⁴² KOVÁCS 1993c.

⁴³ KOVÁCS 1993a.

⁴⁴ KOVÁCS 1993b.

bemutatta előadásában.⁴⁵ Ekkor felvetette, hogy a hazai hadtudományban a jól ismert Clausewitz mellett Antoine Henri-Jomini hadelméleti munkásságra is érdemes lenne figyelmet fordítani. Az őt személyesen ismerő Nagy Miklós Mihály szerint: „Túlságosan is hadműveleti gondolkodású, igen gyakorlatias elképzelésekkel bíró szakember.”⁴⁶ Úgy gondolta, hogy a svájci származású katonai teoretikus katonai világnézete hasznos lehet a hazai hadtudomány szemléletének formálására.⁴⁷ Két év múlva az *Új Honvédségi Szemle* hasábjain tanulmányban ismét érvelt Jomini gondolkodásmódjának, tudományos rendszertanának alaposabb megismerésének szükségessége mellett, valamint megfogalmazta a svájci származású katonai teoretikus fő művének tekinthető, 1837 és 1840 között elkészült *A hadművészet kézikönyve* (*Précis de l'art de la guerre*) teljes magyar fordítása elkészítésének igényét is.⁴⁸ Utalva a mai magyar hadelmélet egyik belső polémiájára és Kovács Jenő főbb alkotásainak ismeretében azt mondhatjuk, hogy a Clausewitz vagy Jomini vita tekintetében a magyar katonai gondolkodó Jomini-párti volt.

A megkezdett kutatások eredményeire építve Kovács Jenő 1994-ben újabb akadémiai doktori értekezést készített *A katonai stratégia elméletének geopolitikai, geostratégiai és hadművészeti alapjai*⁴⁹ címmel, amelyben korábban megjelent publikációinak, illetve elhangzott előadásainak szintézisét végezte el. A nagydoktori fokozat megszerzése azonban ezúttal is elmaradt.

A komplex kutatási téma második kötete⁵⁰ 1995-ben készült el, öt tanulmánnyal. Az elsőben Kovács Jenő felvetette a hadikultúrák problémakörét és vizsgálatuk szükségességét,⁵¹ a másodikban ismertette a katonai stratégia geopolitikai, geostratégiai hipotéziseit,⁵² míg a harmadik vizsgálta a katonai stratégia, a hadtudomány és a hadművészet kapcsolatát.⁵³ A Dombrády Lóránd által jegyzett negyedik tanulmány

⁴⁵ KOVÁCS 1994c.

⁴⁶ NAGY 2006: 7.

⁴⁷ KOVÁCS 1994c: 204.

⁴⁸ KOVÁCS 1995e. *A hadművészet kézikönyve* Jomini korábbi művei tematikus összefoglalásának tekinthető, amellyel a svájci származású katonai szakíró a hadtudomány rendszerét is meg kívánta alkotni, és így Clausewitz *A háborúról* című szintézisével együtt a 19. századi katonai szakirodalom legjelentősebb alkotásának tartják. Megjegyzendő, hogy e jelentős mű teljes magyar fordítása mindmáig nem készült el: egyes részeit magyarul 1973-ban a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia jegyzeteként, majd 1974-ben *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai* című, valamint 1985-ben *Válogatás a burzsoá hadtudományi írásokból* című szöveggyűjteményben publikálták. A terjedelmes szöveg fordítója a Clausewitz-kutató hadtörténész, Perjés Géza volt.

⁴⁹ KOVÁCS 1994b.

⁵⁰ KOVÁCS 1995h. Fellelhető az NKE HHK Kari Könyvtárában, könyvtári jelzet: 585/2060.

⁵¹ KOVÁCS 1995f.

⁵² KOVÁCS 1995c.

⁵³ KOVÁCS 1995g.

ismertette Magyarország politikáját és katonai stratégiáját a II. világháború előtti időszakban,⁵⁴ míg a szintén általa írt ötödik írás bemutatta a magyar stratégiai elképzeléseket és azok megvalósítását 1942–1943-ban.⁵⁵

Az 1996-ban összeállított harmadik kötet⁵⁶ első tanulmányában Kovács Jenő megvizsgálta az állami szuverenitás, a nemzeti érdekek, valamint a hadászat kapcsolatait, Magyarország nyugati intézményekhez való integrálódásának katonai kérdéseit, valamint a haderőtervezés katonapolitikai aspektusait.⁵⁷ Az ugyancsak általa írt második írás *Hadászati kombináció* cím alatt Magyarország nyugati intézményekhez való integrálódásának hadtudományi kérdéseivel, valamint a haderőtervezés alapjaival foglalkozott.⁵⁸ Dombrády Lóránd Magyarország két világháború közötti és a II. világháború alatti katonai stratégiájának történelmi áttekintését végezte el, és rögzítette annak tanulságait.⁵⁹ A kötet további tanulmányai a délszláv térséggel foglalkoztak, amelyet egyrészt az akkoriban a térségben zajló fegyveres konfliktus, másrészt hazánk földrajzi fekvése, harmadrészt a Magyarország küszöbönálló NATO-tagságából fakadó katonai feladatrendszer indokolt. Bobvos György Szerbia, Horvátország és Szlovákia Magyarország irányába mutató geopolitikai célkitűzéseit és törekvéseit vizsgálta,⁶⁰ míg Nagy Miklós és Siposné Kecskeméthy Klára három tanulmánya kiemelten foglalkozott az akkor háború dúlta délszláv államok (Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Macedónia) történetével,⁶¹ a térség geopolitikai, geostratégiai helyzetével,⁶² valamint megtörtént – Magyarország szempontjából tekintve – Jugoszlávia utódállamainak katonaföldrajzi és geostratégiai szempontú elemzése is.⁶³ A kötetben immáron táblázatok, név- és tárgymutató, valamint az utolsó két tanulmányhoz kapcsolódó, a szerzők által szerkesztett 11 térkép is helyet kapott.

A tervezett negyedik, szintetizáló kötet azonban már nem készült el: Kovács Jenő 1996. november 29-én elhunyt. A tartalom vonatkozásában csak a kutatás elején megfogalmazott célkitűzések között leírtak maradtak támpontként: eszerint ebben ajánlásokat tervezett megfogalmazni Magyarország katonai stratégiájára.

⁵⁴ DOMBRÁDY 1995b.

⁵⁵ DOMBRÁDY 1995a.

⁵⁶ KOVÁCS 1996d. Fellelhető az NKE HHK Kari Könyvtárában, könyvtári jelzet: 585/2154.

⁵⁷ KOVÁCS 1996a.

⁵⁸ KOVÁCS 1996c.

⁵⁹ DOMBRÁDY 1996.

⁶⁰ BOBVOS 1996.

⁶¹ NAGY – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY 1996a.

⁶² NAGY – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY 1996b.

⁶³ NAGY – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY 1996c.

Alternatívák a negyedik kötet ajánlásaihoz

Kovács Jenő két legutolsó, a *Hadtudomány* című folyóiratban megjelent publikációja⁶⁴ a hadászat, a geopolitikai elméletek és a geostratégia kapcsolatát mutatta be Magyarországra vonatkoztatva. Mindkét írás egy-egy konferencia-előadás rezüméjének tekinthető, azonban a *Geopolitikai elméletek, valamint Magyarország stratégiájának geopolitikai, geostratégiai alapjai* címűből véleményünk szerint következtetések vonhatók le a készülő, de formát nem öltött negyedik kötet főbb tartalmi elemeiről.

A Magyar Hadtudományi Társaság 1996. április 30-án tartott nyilvános fórumot a geopolitikáról és a geostratégiáról a Hadtörténeti Intézet és Múzeum dísztermében. A fórum jelentőségét mutatja, hogy azt Göncz Árpád akkori köztársasági elnök nyitotta meg előadásával. Az előadók között volt Kovács Jenő is, valamint kutatócsoportja számos tagja (Siposné Kecskeméthy Klára, Bobvos György, Nagy Miklós Mihály).

Kovács Jenő előadásának második felében, miután a német és az angolszász geopolitikai iskolák főbb teoretikusait és azok nézeteit ismertette, Magyarország katonai stratégiájának geopolitikai és geostratégiai alapjaira tért rá, pontosabban hazánk három hadászati alternatíváját vázolta fel. Az első alapja az volt, hogy Magyarország nem Európa legdöntőbb térségében, azaz „az Atlanti-óceánhoz közel vagy onnan a szárazulat belsejébe vezető erővonal mentén fekszik”,⁶⁵ így nem célország, hanem fontos átvonulási útvonalnak számít, amelyből a katonai teoretikus azt a következtetést vonta le, hogy a Magyar Honvédségre ekkor biztosítási feladatok hárulhatnak majd.⁶⁶ Kovács Jenő második alternatívája szerint: „Hazánkat földrajzi fekvése ruhazza fel lokális geostratégiai szerepkörrel.”⁶⁷ A Kárpát-medence központi körzeteit birtokolva Magyarország csomópontja az észak–déli, valamint a kelet–nyugati útvonalaknak, azaz térségének földrajzi jellegű kulcsállama. Itt kereszteződnek bizonyos geopolitikai erővonalak is, amelyek közül hazánk erővonalának jelentősége bizonyos helyzetek fennállásakor (Kovács felsorolása elgondolkodtató: „Az ország belpolitikai stabilitásának a felbomlása, a határon kívül élő magyarság vagy más nemzetiségek lakóhelyükről történő elűzése, a tömeges migráció, vagy a nemzetközi bűnözés”)⁶⁸ felerősödhet. Ebben az esetben a hazai fegyveres erőnek fegyverhasználati jog nélküli békefenntartó

⁶⁴ KOVÁCS 1995d; 1996b.

⁶⁵ KOVÁCS 1996b: 97.

⁶⁶ KOVÁCS 1996b: 98.

⁶⁷ KOVÁCS 1996b: 98.

⁶⁸ KOVÁCS 1996b: 98.

vagy korlátozott fegyverhasználati joggal ellátható válságkezelő műveletekre kell felkészülnie. A harmadik alternatíva azzal számolt, hogy hazánk fegyveres támadás célterületévé válik, így a Honvédség erői önállóan vagy szövetségi rendszerben országvédelmi műveleteket folytatnak majd.

Talán e három hadászati alternatíva képezhetette volna Kovács Jenő ajánlásainak alapjait...

Felhasznált irodalom

- Az országos kiemelésű társadalomtudományi kutatások (OKTK) nyertes pályázatai 1992-ben (1993). *Magyar Tudomány*, 100(3), 363–373.
- BOBVS György (1996): Szerbia, Horvátország és Szlovákia geopolitikai célkitűzései és törekvései Magyarországi irányában. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. III. kötet: 90–131.
- DEÁK János (2008): A katonai stratégiák változásai és fejlődésük lehetséges irányai. *Hadtudomány*, 18(1), 55–69.
- DOMBRÁDY Lóránd (1993): Magyar katonai stratégiai elképzelések 1927–1938-ig. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. I. kötet: 12–92.
- DOMBRÁDY Lóránd (1995a): A magyar stratégiai elképzelések és azok megvalósítása (1942–43-ban). In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. II. kötet: 151–228.
- DOMBRÁDY Lóránd (1995b): Magyarország politikája és katonai stratégiája a második világháború első időszakában (1938–1940). In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. II. kötet: 102–150.
- DOMBRÁDY Lóránd (1996): Magyarország két világháború közötti és a második világháború alatti katonai stratégiájának történelmi áttekintése és tanulságai. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. III. kötet: 40–89.
- FORGÁCS Balázs (2009): In memoriam Kovács Jenő. *Hadtudomány*, 19(1–2), 105–112.
- KOVÁCS Jenő (1969): *Ellentmondások a hadművészet elméletében az ütközet értelmezése körül. Az ellentmondások feloldásának lehetséges útjai, különös tekintettel a hadsereg-találkozóütközet megvívásának módjára*. Kandidátusi értekezés. Budapest: Zrínyi Miklós Katonai Akadémia.
- KOVÁCS Jenő (1987): *Ellentmondások a hadművészet elméletében az ütközet értelmezése körül. Az ellentmondások feloldásának lehetséges útjai, különös tekintettel a hadsereg-találkozó-ütközet megvívásának módjára*. In KOCSIS Bernát szerk.: *A hadtudomány általános elmélete és hadművészet. Részletek hadtudományi disszertációkból*. Budapest: Zrínyi, 432–466.
- KOVÁCS Jenő (1989a): *A hadászat, a geostratégia, a katonai doktrína új irányzatának hatása Magyarországon honvédelmi rendszerére*. Budapest: Zrínyi Miklós Katonai Akadémia.
- KOVÁCS Jenő (1989b): A katonai erő közvetlen alkalmazásának hadászata. *Honvédelem*, 1989/5, 3–12.
- KOVÁCS Jenő (1989c): A nukleáris kor hadászata. *Honvédelem*, 1989/6, 36–47.
- KOVÁCS Jenő (1990): A nemzeti katonai stratégia. *Honvédelem*, 1990/6, 26–37.
- KOVÁCS Jenő (1991a): A hadtudomány és a hadászat kapcsolata. *Hadtudomány*, 2(2), 35–40.
- KOVÁCS Jenő (1991b): Hadászat és geopolitika. *Magyar Tudomány*, 98(9), 1070–1086.

- KOVÁCS Jenő (1992): Stratégiaalkotás. *Hadtudomány*, 3(2), 56–63.
- KOVÁCS Jenő (1993a): A kutatandó téma geopolitikai, geostratégiai alapvetése. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. I. kötet: 151–195.
- KOVÁCS Jenő (1993b): A kutatandó téma hadtudományi alapvetése a komplex kutatás fogalmi apparátusa. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. I. kötet: 228–287.
- KOVÁCS Jenő (1993c): A magyar katonai doktrína 1957–1987. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. I. kötet: 196–227.
- KOVÁCS Jenő (1993d): *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. I. kötet.
- KOVÁCS Jenő (1994a): A katonai gondolkodás főbb tendenciái (1957–1990). In ÁCS Tibor: *A katonai gondolkodásunk története az újabb kutatások tükrében. Az 1994. október 4-i tudományos konferencia anyaga*. Budapest: MHTT.
- KOVÁCS Jenő (1994b): *A katonai stratégia elméletének geopolitikai, geostratégiai és hadművészeti alapjai*. Budapest: [k. n.].
- KOVÁCS Jenő (1994c): Magyarország katonai stratégiája. *Hadtudományi Tájékoztató*, 1994/1, 199–206.
- KOVÁCS Jenő (1995a): A hadtudomány hiányzó és hiányosan művelt területei. In HORVÁTH István szerk.: *A hadtudományi kutatások fő irányai az ezredfordulóig: az 1994. november 24-én rendezett tudományos konferencia anyaga*. Budapest: HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, 58–60.
- KOVÁCS Jenő (1995b): A katonai gondolkodás feltételei és eredményei (1957–1990). In ÁCS Tibor szerk.: *A magyar katonai gondolkodás története*. Budapest: Zrínyi.
- KOVÁCS Jenő (1995c): A katonai stratégia geopolitikai, geostratégiai hipotézisei. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. II. kötet: 49–74.
- KOVÁCS Jenő (1995d): Hadászat és geopolitika. *Hadtudomány*, 6(4), 41–42.
- KOVÁCS Jenő (1995e): Henri Jomini, a hadtudós. *Új Honvédségi Szemle*, 49(6), 8–13.
- KOVÁCS Jenő (1995f): Katonai stratégia és hadikultúrák. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. II. kötet: 11–48.
- KOVÁCS Jenő (1995g): Katonai stratégia és hadtudomány, hadművészet. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. II. kötet: 75–101.
- KOVÁCS Jenő (1995h): *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. II. kötet.
- KOVÁCS Jenő (1996a): Állami szuverenitás, nemzeti érdek, hadászat. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. III. kötet: 4–23.
- KOVÁCS Jenő (1996b): Geopolitikai elméletek, valamint Magyarország stratégiájának geopolitikai, geostratégiai alapjai. *Hadtudomány*, 7(2), 96–98.
- KOVÁCS Jenő (1996c): Hadászati kombináció. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. III. kötet: 24–39.
- KOVÁCS Jenő (1996d): *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. III. kötet.
- MÉSZÁROS László Antal (2020): *Rubin-feladat. A Magyar Néphadsereg szárazföldi csapatainak hadrendi változásai 1987-ben (kitekintéssel a Magyar Néphadsereg egészére)*. Budapest: Zrínyi.
- NAGY Miklós Mihály (2006): *Kis magyar hadelmélet. Hadügy, hadelmélet, földrajz és geopolitika kapcsolata*. Budapest: Zrínyi.

- NAGY Miklós – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (1996a): A délszláv államok történeti vázlat. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. III. kötet: 132–144.
- NAGY Miklós – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (1996b): A délszláv térség geopolitikai, geostratégiai helyzete a 20. században. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. III. kötet: 145–157.
- NAGY Miklós – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (1996c): A jugoszláv államok katonaföldrajzi és geostratégiai értékelése Magyarország szempontjából. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. III. kötet: 158–184.
- ÖLVEDI Ignác (1993): Magyarország stratégiája és hadászata a második világháború utolsó évében. In KOVÁCS Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Elméleti kutatási terület*. Kézirat. I. kötet: 93–150.
- SZABÓ József szerk. (1995): *Hadtudományi Lexikon. A–L*. Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság.